

3.Мартынов С. Н. Политическое и торгово-экономическое положение Республики Беларусь в меняющемся мире // Информационный бюллетень Администрации Президента Республики Беларусь. - 2007. - N 1 (128). - С. 61-71.

4.Маркусенко М. Кризис мировых финансовых рынков: угрозы и последствия для белорусской экономики (финансовый сектор) // Валютное регулирование и ВЭД. - 2008. - N 8. - С. 65-68.

5.Глисин Ф. Начальные проявление кризиса:(по результатам опроса региональных экспертов) // Экономист. - 2009. - N 4. - С. 29-34.

6.Шевко А. В масштабе реального времени // Экономика Беларуси. - 2008. - N 2(15). - С. 80-83.

7.Сулакшин С. Правительство Москвы обещает защитить малый бизнес от произвола чиновников и банков // Тара и упаковка. - 2009. - N 1. - С. 14.

8.Арестов О. Интеграционные процессы в странах СНГ в условиях мирового экономического кризиса // Международная экономика. - 2009. - N 4. - С. 13-17.

Фоменко А.М.

канд. філос. наук, доцент ІМВ НАУ

ГУМАНІСТИЧНІ СТРАТЕГІЇ СВОБОДИ В ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Постановка завдання

На сучасному переломному етапі розвитку суспільства, коли нового рівня досягли людські відношення в різних сферах виробництва, політиці та новоутворених інституціях, надзвичайно актуалізується потреба в подальшому дослідженні феномену свободи. Особливого значення це питання набуває в умовах глобалізації. Адже саме глобальні економічні, політичні, демографічні, соціальні, національні проблеми, які з новою силою проявляються на початку третього тисячоліття, змушують до переосмислення традиційних ціннісних понять та світоглядно-філософських парадигм.

Актуальність осмислення проблеми визначається також тим фактом, що в сучасному європейському просторі свободу в її негативному аспекті (як „свободу від”) перестали вважати абсолютною цінністю. Зрештою, „ставиться питання” про те, що основним прагненням людини є прагнення не до свободи та незалежності, а прагнення до безпеки.

Постіндустріальний світ висвічує нові проблеми щодо виживання людства: екологічні, демографічні, техногенні, економічні тощо. Загроза для виживання людства існує також від нездатності людини адекватно реагувати на зростаючий темп змін у суспільстві. „Сьогодні ми бачимо мільйони, які відчайдушно ганяються за своїми власними тінями, поглинаючи фільми, п'єси, романи й посібники, хоч би якими слабкими вони не були, що обіцяють їм допомогти віднайти свою втрачену ідентичність. ...Жертви цієї кризи вдаються до групової терапії, містицизму або сексуальних ігор. Вони відчувають непереборне бажання перемін, але бояться їх. Вони терміново бажають покінчити зі своїм теперішнім існуванням і якимось перескочити в нове життя,

щоб стати тими, ким вони не є. Вони бажають змінити своє місце роботи, свого сімейного партнера, свою роль і відповідальність” [2, 113].

Шкідливі явища в соціумі були завжди, але сьогодні вони сконцентрувались таким чином, що становлять вже враження справжнього вибуху світу пристрастей, коли тероризм, фундаменталізм, націоналізм, расизм, ірраціоналізм, еротизм тощо набувають „демонічного забарвлення”. Якщо ХХ століття ввійшло в історію людства тим, що згодом дістало назву „антропологічної катастрофи”, то на що сподіватися індивіду в ХХІ столітті?

Можливо, правий був З.Фрейд, який стверджував, що в „незмінній” природі людини існують позасвідомі „деструктивні тенденції” і „ доводи розуму не мають сили проти їх пристрастей”[3, 97]. У багатопланових відповідях на це запитання крапка над „і” до теперішнього часу не поставлена.

Аналіз досліджень і публікацій

В історії людської думки до розв’язання проблеми свободи в житті людини та соціумі під різними кутами зору та в багатозначних вимірах неодноразово зверталися теологи, філософи, правознавці, психологи, політологи, соціологи. Осмислення сутності феномену свободи у філософській літературі ХХ століття набуло широкого діапазону поглядів, ідей, концепцій, серед яких помітно вирізняються філософсько-антропологічні, екзистенціалістські, феноменологічні, гуманістичні, етичні стратегії свободи як цінності.

Становлення справжньої науки про людину пов’язане насамперед з визначенням духовних та життєво-практичних характеристик людини. Стверджуючи себе в світі, людина здійснює постійний пошук можливостей щодо свого вкорінення в ньому. Універсум відкриває перед нею безмежні горизонти, але їх треба осягнути, освоїти, привласнити. Це й визначає постійний духовний пошук, виміри безмежжя.

Ідея про необхідність «повороту» від умоглядних загальнотеоретичних концепцій до життєво-практичних, життєво-значущих вимірів свободи з’явилася вже в середині двадцятого століття в працях К.Юнга, Е.Фромма, Г.Маркузе, К.Хорні, А.Печчеї, Дж.Хакслі, А.Кінга, доповідях Римському клубу Є.Ласло, П.Гаврилишина. Наприкінці двадцятого століття до розв’язання цієї проблеми звертаються Д.Белл, Е.Тоффлер, Р.Арон, К.-О. Апель, Ю.Габермас.

Основна частина

Протягом багатьох тисячоліть розвитку філософського та суспільствознавчого знання поступово формувалися різні напрями підходу до феномену свободи. Одним із центральних при цьому став соціально-філософський підхід, який істотно відрізняється від спеціально-наукового тим, що не обмежується ототожненням спілкування з розмовою, діалогом, «обміном думками» тощо, а розглядає його в структурі інформаційного процесу.

Характерною рисою епохи Премодерну є формування уявлень про реальність і цінність локальних елементів буття, що вело до реабілітації цінності людини як „мікрокосму”. Яскраво виражений антропоцентризм

філософії доби Відродження розглядає людину як найважливіший об'єкт теоретичного аналізу, вона стає центральною ланкою всього ряду космічного буття. Гуманізм Ренесансу має цивілізаційний смисл, оскільки визначив шляхи до реалізації ідей самобутності та суверенності індивіда, надихнув на пошуки власного „Я” представників творчої думки не тільки Західної Європи, а й багатьох інших регіонів світу. Ця закономірність світової філософської думки утворюється через діалог різних національних культур як самостійних суб'єктів, що єднаються поміж собою на підставі осмислення цінності людського буття. Завдяки „софійному”, ірраціональному виміру буття, осягнення істини у філософській традиції Відродження переноситься з онтологічних питань на етико-екзистенційні, що підводить до вирішення проблеми духовної комунікації людства. Культура Ренесансу в пошуках особистості поряд з „божественністю” людини вводить поняття „багатоманітності” всередині окремої людини. Саме в гуманістичному світогляді Відродження вперше проблема особистості усвідомлюється як проблема внутрішнього світу людини і сенсу людської історії.

Духовна ситуація Модерну розпочинається із грандіозної революції Коперніка-Декарта і завершується початком „антропологічної кризи”, загибеллю неподільної віри в науку, раціональність, науково-технічний прогрес.

Якщо для людини Середніх віків та епохи Ренесансу осягнення суцього значило насамперед осмислення його таким, яким воно подано в авторитетних джерелах, то за доби Нового часу ця позиція кардинально змінюється. Звернення людини Модерну до природи, до традиції, до політики, до науки ініціює виникнення радикально відмінних від премодерністських учень про Всесвіт, про державу й право, про культуру, про господарську діяльність, про людські стосунки. Утворюється притаманна Модерну самоусвідомленість особистості. Індивід стає цікавим самому собі, перетворюючись на предмет самоспостереження, психологічного аналізу.

Завдяки трансформацій, які відбуваються, у людини Модерну виникає два глибинних відчуття. Перше – це відчуття свободи особистої діяльності, творчості, руху, самоствердження. Друге відчуття – втрата об'єктивної точки опори, яку людина мала в епоху Премодерну. Це відчуття викликає у неї почуття самотності, загрози, нового страху. В цьому контексті цікавими є філософські положення Л.Фейєрбаха, в яких він характеризує сутність людини як суб'єкта людських взаємин.

Перша і Друга світові війни підірвали віру людини Модерну в саму себе, у свій розум, у науково-технічний прогрес. Найчудовіші колективні сподівання, надії, мрії, поступово зів'яли. На противагу інтелектуалам Модерну представники Постмодерну вважають, що істини науки не варті того, щоб заради їх торжества особистість жертвувала своєю свободою, гідністю, життям. Для інтелектуалів Постмодерну принципове значення мають можливість і здатність особистості вільно розмовляти з іншими особистостями про те, що їй здається істинним, а не лише про те, що фактично є істиною.

Новітня західна філософія прагне реабілітувати саме «практичну філософію», знову повернутися до буття людини в світі. Процес повернення до повсякденного людського життя актуалізує визначення його як «світ людини», «людської реальності» (М.Гайдеггер).

У розв'язанні проблеми свободи цієї доби велика заслуга належить екзистенціалістам: К.Ясперсу, М.Гайдеггеру, Ж.-П.Сартру, А.Камю, які тісно пов'язували її з проблемою вибору та відповідальності. Філософи розуміли проблему свободи вибору і відповідальності не в соціальному плані, як свободу діяти, а в суб'єктивно-психологічному – як „свободу бажати”. При цьому екзистенціалісти зіткнулися із завданням поєднання унікальності і універсальності людини. Намагаючись розв'язати його й відтак надати екзистенції універсального і загального вигляду, вони розробили теорію комунікації.

Комунікація, на їх думку, виконує функцію зв'язку між різними екзистенціалами, які в процесі взаємодії, «сполучення” між собою дістають статус реальності».

Найбільш вагомо для людини духовне спілкування виявляється в так званих граничних ситуаціях – перед лицем смерті, у переживаннях страху, вини, турботи, страждань тощо. В граничній ситуації стає неістотним усе те, що заповнювало людське життя в її повсякденності – особистість безпосередньо відкриває свою кінцеву екзистенціальність. К.Ясперс наділяє екзистенціальність такою важливою характеристикою як історичність, котра впливає з конечності людини, а саме - з її смертності; з необхідності зв'язків з іншими людьми та всім „суспільно-історичним світом”; нарешті, із залежності людського пізнання від чуттєвого споглядання власного досвіду.

Для філософа основою проблемою виявляється проблема подолання глобальної «кризи цивілізації» на принципах гуманізму, «якісного ціннісного переорієнтування» людини. На особливу увагу заслуговує положення філософа про „позитивну свободу особи”, яка характеризується спонтанною активністю в процесі реалізації її природного потенціалу. Любов і праця – ось ті ключові компоненти, завдяки яким здійснюється розвиток позитивної волі особистості через вияв її спонтанної активності. Людина, яка віддає любов безкорисно, здатна до єднання з іншими людьми, не жертвуючи своїм відчуттям індивідуальності чи цілісності. Важливими в „гуманістичному психоаналізі” Е.Фромма є й ідеї стосовно ролі культури як поля людських смислів і, водночас, умови життєдіяльності особистості.

Отже, стратегічна мета його дослідницького проекту полягає в обґрунтуванні первісної доброти людської природи, а народження руйнівності, яка полягає насамперед, у навмисній відмові людини від самої себе, від власної унікальності і свободи.

Особистість, як особливий згусток космічної енергії, здатна до рефлексії й саморозвитку, відзначається своїм неповторним поєднанням заданого і вільно обраного способу існування. Відмінність однієї особи від інших полягає не лише в своєрідності задатків, нахилів, здібностей, умінь, які розвиваються, переважно, в діяльності, але різницею між силою її волевиявлень, прагнень,

ждань, обрання свободи, джерела якої лише умовно можна визначити мірою космічного потенціалу, бо для нас залишається таємницею дійсна причина цих урізноманітнень. Вона знаходить свій вираз у проявах волі до життя, глибинах „самості”, різноманітності людських душ.

Ґрунтовному тлумаченню особливостей комунікації сучасного людства присвячена філософська концепція Юргена Габермаса, котра є теорією комунікативного досягнення взаєморозуміння. У праці „Філософський дискурс модерну” він простежив шлях, яким „філософія практики замінила самосвідомість на працю і потім була схоплена у полон парадигми продуктивності”[4,309]. Головними визначальними моментами досягнення комунікативної згоди є, за Габермасом, такі: а) спільність взаємного розуміння за умов приєднання до одного й того ж знання (*eins wissen*); б) взаємна довіра щодо висловлюваних намірів; в) відповідність висловлюваних намірів до загальних норм.

Найбільш цінним та актуальним у сучасних умовах розвитку інтеграції та глобалізації є положення Ю.Габермаса про небезпечність перетворення міжособистісного спілкування на об’єкт управління чи товар, а також маніпулювання думками й поведінкою людей через засоби масової комунікації. Адже, підкреслює Ю.Габермас, саме тоді, коли суспільні комунікативні структури перебувають під владою засобів масової інформації, поглинаються ними, це призводить до формування фрагментарної та некритичної буденної свідомості, домінування „спотвореної комунікації”, яка і є ядром людського відчуження. Відчуження, властиве спотвореній комунікації, вважає Ю.Габермас, не обмежується окремими сферами людського буття, а набуває фундаментального характеру. Це найбільш радикальна форма відчуження, оскільки вона володіє тією сферою, де відчувається спілкування.

Інший авторитетний дослідник комунікативної теорії, К.-О.Апель, вважає, що визначальним принципом, на підставі якого можливо інтегрувати людей у „комунікативну спільноту”, є відповідальність. Запропонована ним „етика відповідальності” базується на положенні про відповідальність як діалогічний принцип, що виходить з факту існування людей у світі поруч одним з одним і один для іншого. Великі сподівання в цьому відношенні покладаються на нову „макроетику”, засновану на почутті власної відповідальності.

К.-О.Апель, як і Ю.Габермас, виходить із того, що ідеальна комунікація, ідеальний дискурс – той, в якому може брати участь кожна людина, що вміє говорити і діяти. Кожна людина може сумніватися в тих чи інших положеннях, та ніхто не повинен мати (як внутрішніх, так і зовнішніх) примусів.

Мотивом, який спонукає Ю.Габермаса і К.-О.Апеля до здійснення парадигмального повороту, є усвідомлення того, що притаманний Модерну ідеалізм „філософії свідомості” потребує подолання за допомогою нової соціально-філософської теорії. На думку Ю.Габермаса, сучасна самосвідомість людської цивілізації має вийти за горизонт ідеалістичної „філософії свідомості” і на місце індивідуального суб’єкта пізнання якому протистоїть від нього незалежний предмет, що пізнається, поставити колективного суб’єкта (співтовариство), який здатний робити предметом своєї рефлексії все, що він

уважає. Філософський проект Ю.Габермаса орієнтує реформаторів не на схиляння перед традицією й не на гіпертрофування ролі розуму, а на переосмислення всієї культури Модерну на підвалинах комунікативної філософії інтеракції. Ця філософія, яка переборює, на думку її ініціаторів, методологічний соліпсизм метафізики епохи Модерну, пропонується сьогодні як найвища і найавторитетніша інстанція, яка гарантує досягнення єдності, взаєморозуміння у демократичному дискурсі. Сама ж комунікативна інтеракція проголошується „домівкою інтерсуб’єктивності” або, за висловом самого Ю.Габермаса, „життєвим світом” людини.

Сутність філософського проекту „комунікативної дії” Ю.Габермаса схематично можна резюмувати так: гегелівська концепція Розуму і полярна до неї ніцшеанська концепція неспроможні в тому сенсі, що обидві вони залишаються вірними філософії свідомості, яка віджила свій вік. У цьому самому сенсі неспроможними стають і більш сучасні спроби (Гадамер, Парсонс, Луман).

Правильний напрям виходу з кризової ситуації, що склалася, Ю.Габермас справедливо вбачає у культурологічних дослідженнях З.Фрейда, які присвячено проблемі її. У цих дослідженнях психоаналітичних ідей ініціатор „комунікативної дії” вбачає наріжний камінь нового вчення – „метапсихології” („метагерменевтики”), яка дасть змогу суспільствознавцям Заходу науково зрозуміти причини прихованих хвороб соціальної системи загалом. Всебічний розвиток учення, на думку Ю.Габермаса, здатний закласти надійні підвалини ефективних соціально-практичних програм звільнення індивіда, угруповань, націй від „ідеологічної сліпоты”, підвищення їх компетентності у формуванні загальноприйнятих норм і цінностей.

Висновки

Ретроспективний погляд на розвиток філософської свідомості доби Постмодерну свідчить про споконвічну турботу мислячої людини щодо розв’язання та продуктивного вирішення проблеми гармонійного стану людського суспільства. Автор доводить, що гуманістичні наслідки доби епохи Модерну не вмирають зовсім, вони діалектично перетворюється на філософські проекти Постмодерну.

В сучасних умовах глобалізації та інтеграції заслуговують на особливу увагу філософські концепції М.Бубера, Е.Фромма, К.-О. Апеля, Ю.Габермаса що базуються на принципах діалогічного спілкування, власної відповідальності особистості, досягнення комунікативного погодження. Саме в цих проектах автори намагаються обґрунтувати нові підвалини солідарності людей як обов’язкової умови їхнього морально-духовного життя та знайти механізми щодо розв’язання конфліктів людства за допомогою аргументації, справжньої, неспотвореної нічим комунікації, а не сили.

Останні здобутки комплексу наук про людину свідчать про її багатовимірність, трансцендентність існування, що надає оптимізму до майбутнього урегулювання конфліктів людства завдяки духовному „самоздійсненню” особистості. Отже, йдеться про виявлення закладених в

людині потенцій, можливостей трансформації її свідомості, пов'язаних з радикальною перебудовою усього внутрішнього світу людини, її «переродженням». Підходи до вироблення нових ціннісних орієнтацій знаходимо в різних сферах людського знання і пізнання, в яких продукуються уявлення про певний синтетичний, цілісний розвиток людини, природи та культури.

Пошуки нових форм ідентичності в наш час набувають особливого значення у зв'язку з тим, що глобалізація створює ситуацію невизначеності людини, нового рівня осмислення її свободи. Нововведення, викликані бурхливим розвитком інформаційної технології, не лише дають нові шанси і можливості, а й підвищують ступінь ризиків, наслідки яких можуть позначитися на долі людства в цілому. До того ж глобалізація не лише містить в собі економічні, технологічні чи фінансові складові, а й трансформує культуру, спосіб життя людей, систему цінностей і настанов, що визначають становище людини в світі. Зокрема, глобалізація руйнує і трансформує традиційні форми ідентичності, і в людей зникає відчуття причетності до певного оточення, сталих та визначених цінностей і орієнтирів.

Отже, оскільки глобалізація розмиває не лише традиційні ідентичності (пов'язані із сім'єю, місцем проживання, релігією тощо), не лише ідентичності, вироблені в період становлення індустріального суспільства (причетність до певного виду діяльності, приналежність до фірми, корпорації тощо), а й ідентичності, пов'язані з нацією-державою, остільки в наш час так гостро постає пошук нових різновидів ідентичностей та адекватних відповідей на виклик сьогодення. Природно, що вирішення глобальних проблем вимагає глобального підходу до їх вирішення, реалізувати який здатні тільки люди, які мислять глобальними категоріями. Отже необхідна революція масової свідомості внаслідок якої повинна з'явитися «глобально орієнтована» людина, що творить нову культуру гармонійного стану людської цивілізації.

Усвідомлення соціальної небезпеки поза етичного знання стало бентежною реальністю епохи науково-технічної революції. Сучасна епоха показала, що великі досягнення науки можуть обернутись на шкоду суспільству, зводиться до виробництва варварських засобів глобального знищення, перекреслювати гуманістичні перспективи майбутнього.

Практика доводить, що побудувати на принципі індивідуальної свободи суспільну злагоду, гармонійні стосунки неможливо. До того ж така свобода має в собі певний руйнівний заряд, оскільки завжди містить можливість деякої незгоди із загальновизнаними нормами соціальних стосунків, а в своїй крайній формі – „війну всіх проти всіх”.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства, в основі реальної свободи особистості та її безпеки повинно бути її право на вільний розвиток. Саме правова держава, тобто така, яка не просто обіцяє визволення, але й уможливорює справжню свободу людини за допомогою забезпечення її конституційних прав. Вільна правова держава відрізняється від тих форм держави, в яких домінують репресивні функції, а „свобода від панування” існує лише у вигляді обіцянок здійснення її у майбутньому.

У контексті сучасного онтологічного тлумачення свободи як вільного буття можна і потрібно розглядати відповідальність як основний феномен комунікативної стратегії свободи.

Адже саме відповідальність – це поняття, де перехрещуються мовні та реальні відносини людей. Більш того, саме відповідальність є основою свободи. Саме відповідальна людина усвідомлює себе вільною. В сучасних умовах людина „засуджена” не так на свободу, як на те щоб брати на себе відповідальність. Без цього боротьба за рівність та справедливість може завершитися знищенням того, що сприяє їх здійсненню.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тоффлер Елвін Третя хвиля – К.: Вид. дім „Всесвіт”, 2000. – 480 с.
2. Бубер М. Я и Ты. – М: Республика, 1993. - 247с.
3. Фрейд Зигмунд „Будущее одной иллюзии” /Сумерки богов, - М.: Политиздат, 1990. – 398 с.
4. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну. – К: Четверта хвиля, 2001, 424с.

Дячук І.Д.,

к.е.н., проф. кафедри міжнародних
економічних відносин і бізнесу ІМВ НАУ

Садовська Г.Ф., здобувач

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ АЕРОКОСМІЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Об’єктивний процес глобалізації підняв на якісно новий рівень всю систему міжнародних економічних відносин, встановлюючи конкурентоспроможність універсальною вимогою ефективності національних економік. Аерокосмічний комплекс України, як сектор високих технологій, в сучасних умовах здатний ефективно розвиватися лише будучи інтегрованим у світовий ринок. Досвід реалізації національних космічних програм, міжнародних проектів різної спрямованості та масштабів став цінною основою для визначення загальних тенденцій та проблем у використанні інтелектуального капіталу аерокосмічної діяльності. Актуальність виявлення напрямів оптимізації використання інтелектуального капіталу зумовлена завданнями визначення нових підходів до організації міжнародного